

Et spørgsmål om etik

Hvis en vis permanens vitterligt kendetegner psykoanalysens gøren og laden, kan det næppe begribes uden inddragelse af spørgsmålet om psykoanalytikerens ønske. For hvordan ellers forklare den stædighed, hvormed psykoanalysens forskellige praktikere bestandigt trodser det væld af dødsdomme, der fældes over den?

Dette spørgsmål om psykoanalytikerens ønske kobler Lacan i sit syvende seminar på afgørende vis sammen med spørgsmålet om psykoanalysens *etik*. Det sker primært i seminarets afsluttende dele, hvor omdrejningspunktet skifter fra analysandens ønske til analytikerens ditto, og frem for alt, tror jeg, for at lægge afstand til enhver moralisme: Det vil sige idéen om at psykoanalysens mål skulle være at bringe analysanden frem til denne eller hin tilstand/handling.

Psykoanalysens etik er næppe blevet undersøgt så grundigt som i dette banebrydende seminar, som derfor vil være omdrejningspunkt for hovedparten af de følgende bemærkninger. Jeg vil i særdeleshed følge den påstand til dørs, som Lacan introducerer seminaret med, nemlig at man skal tage valget at ordet “etik” alvorligt.

Det er en bemærkning, som falder *en passant*, og som måske derfor sjældent kommenteres, men jeg vil i det følgende demonstrere, hvordan den er helt afgørende for at forstå ønskets centrale plads i den psykoanalytiske etik.

Lacan går således til spørgsmålet om psykoanalysens etik ved straks at foreslå en sondring mellem “moral” og “etik”: “*Moral*, kunne jeg også have sagt. Hvis jeg siger *etik*, vil I se hvorfor”. (“*Morale*, aurais-je pu dire encore. Si je dis *éthique*, vous verrez pourquoi”) (Lacan 1986: 10). Det er påfaldende, at Lacan *stort set* intet gør for at indfri dette løfte og efterfølgende *absolut* intet gør for at fastholde terminologien.

Etik, når Lacan dog at få sagt i forlængelse af ovenstående, er ikke moral, ikke moralens forskrifter for, hvad man skal gøre eller være. Etik er “hinsides befaling” (“au-delà du commandement”) (Lacan 1986: 11). Som én af de få der faktisk kommenterer Lacans skel mellem moral og etik, overdriver Marc De Kesel derfor en smule, når han påstår, at Lacan intetsteds forklarer sin præference for termen “etik” (Kesel 2009: 286).

Etik er altså ikke prækriptiv, hvilket imidlertid ofte glemmes, når Lacans etik summeres. For eksempel refererer Simon Critchley etsteds til Lacans “kategoriske imperativ” (Critchley 1999: 202). Og når Alenka Zupančič gengiver Lacans etik med “do not give up on your desire” (Zupančič 2000: 238), synes vi ikke at have undsluppet moralens imperative klør – omend Zupančič senere på fransk, og med en påfaldende forskydning, fastholder en mere åben, infinitiv version: “*ne pas céder sur son désir*” (Zupančič 2000: 258).

Denne udbredte “forglemmelse” kunne muligvis forsvares med, at Lacan, som nævnt, selv forlader terminologien og efterfølgende bruger termerne “etik” og “moral” synonymt. Som jeg håber at vise, forbliver han imidlertid hele vejen tro mod sit prækriptivtetsforbud. Lacan fastslår rigtignok, at vi – i det mindste i et psykoanalytisk perspektiv – ikke kan være skyldige (“culpable”) i andet end at have vejet for ønsket (Lacan 1986: 368). Men hvis denne *culpa* implicerer en overtrædelse, så forekommer det mig at måtte være i forhold til den dynamik, ønsket selv tilvejebringer – og ikke af en lov, der nedkastes af psykoanalytikeren, endsige af den psykoanalytiske tænkning.

Mere ligefremt er det under alle omstændigheder, at etik heller ikke er deskriptiv: det er *ikke* et bud på, hvilke normer eller vaner folk faktisk praktiserer. Etikken står altså hverken i imperativ eller indikativ. Den forekommer mig faktisk helt at gå udenom det realist/irrealist-skel, som ovennævnte modi traditionelt indskrives i, og i stedet hidkaldte den eneste modus, som almindeligvis placeres hin-

sides skellet: *interrogationens*. Jeg hentyder hermed til spørgsmålet – det nok så berømte: “Har du handlet i overensstemmelse med det ønske, der huserer i dig?” (Lacan 1986: 362)

Som eneste modus synes spørgsmålets modus (*interrogationens*) ikke at have den fjerneste mening om, hvorvidt det, der omtales, faktisk er tilfældet. Det introducerer hermed noget uafgjort, noget der tillader et svar at komme på banen.

Hvis Lacan således når frem til at positionere (den psykoanalytiske) etik som et spørgsmål, fordrer det en undersøgelse af, ikke bare hvad dette spørgsmål “betyder”, men også hvorfor det er nødvendig med en sådan interrogativ udformning. Det er dette spørgsmål, jeg vil, ikke så meget besvare, men have som ledetråd for nærværende gennemgang af Lacans etik.

EN GOD ETIK?

Hvad er det da, der ansporer Lacan til at undvige moralens imperativer? Han antyder i forlængelse af ovennævnte præsriptivitetsforbud, at etik snarere er noget, der udpeger en vej mod et “gode”. Men “gode” i hvilken forstand?

Der er en umiddelbar faldgrube her, som nok foranlediger Lacan til at være særdeles forsigtig i sin udlægning af dette “gode”, nemlig den at reducere etik til moralens tjener. Et eksempel på en sådan udlægning kan man for eksempel finde hos en anden af de mange filosoffer, der efter 2. Verdenskrig har skelnet mellem etik og moral¹, nemlig Foucault. I seksualitetens historie finder vi lige præcis den tredeling, jeg har skitseret, med moral, etik og habitus (Foucault siger ikke “habitus”, men “opførsel”, “comportements”). (Foucault 1984: 32-33). Etik, siger han, er et spørgsmål om, hvordan jeg indordner denne opførsel moralen. Det gode, etikken adopterer, er altså moralens.

Foucault giver følgende eksempel: Hvis jeg lover min partner troskab, så kan jeg indfri dette løfte på forskellig vis: Jeg kan forsøge at dyrke kærligheden til vedkommende mere intenst, eller jeg kan slå ind på kyskhedens smalle sti. Hvad jeg gør, er et etisk spørgsmål – spørgsmålet om hvordan jeg skal leve mit liv, så moralen får sit.

1 Det er, mildest talt, et uafklaret spørgsmål i filosofien i dag, hvordan dette skel kan karakteriseres, hvis det overhovedet er meningsfuldt. Nærværende tekst kan, kortest muligt formuleret, tages til indtægt for den opfattelse, at Lacan præsenterer os for en særdeles meningsfuld sondring.

Det er for mig at se netop dette, at etik underordnes moral, som tvinger Lacan til at udforme en anden forståelse af etik og i sidste ende ekskludere “det gode” helt fra etikken. For nok synes Lacan at placere etik mellem moral og habitus, som noget der må forholde sig til begge lejre – forholde sig for eksempel til det besynderlige faktum, at desto mere man underkaster sig moralen, desto større bliver kløften, desto mere kræver moralen af vores opførsel. Etik er i én eller anden forstand placeret “mellem” moral og habitus, men det er ikke i moralens tjeneste.

Den mest oplagte grund til denne moralforsigtighed er selvfølgelig, at psykoanalysen fra start er opdagelsen af, hvor tyrannisk moral kan være. Nu er der skrevet meget (fra og med Lacan) om muligheden for at løsne moral fra overjegets greb, løsne moral fra tyranniet. Det sidste ord er næppe sagt i denne sag, men mens undersøgelsen fortsætter, vil jeg blot genindføre dette lille begreb, der som regel ignoreres, selv hvor det deltager: “etik”.

Med denne “etik” for øje er det nemlig ikke kun overjegets tyranni, der driver Lacan til at skelne mellem moral og etik og løsne etikken fra moralens tjeneste. Lacan har endnu en grund til at pålægge psykoanalysen denne byrde, altså kløften mellem moral og habitus, nemlig at denne byrde er så udbredt, at den næppe kan betegnes som andet end: kulturens byrde.

KULTURENS BYRDE

Det er overraskende, at dette ord, “byrde”, skulle finde vej til oversættelsen af et af Freuds mesterværker, hvor det ikke var i forvejen. Jeg taler selvfølgelig om *Das Unbehagen in der Kultur*. Som bliver til *Kulturens byrde*.

Vi efterlades af Freud, hvad titlen angår, i tvivl vedrørende dette ubehag. Er der mon noget at stille op heroverfor? Byrder, derimod, kan bæres, hvad ordenes nære slægtskab også bevidner. Det forekommer mig derfor, at oversættelsen rydder en vis tvivl af vejen, samtidig med at den forbliver tro mod Freuds forståelse af ubehaget.

For når Freud skal specificere, hvori det består, ser det slet ikke så håbløst ud. Først og fremmest vender han sig bort fra enhver tale om driftsafkald – det er for trivielt, for selvindlysende (Freud 1930: 476). Det er filosofernes vanlige sang. Freud afbryder koret i kapitel 7: Byrden er ikke netop afkaldet, men at vi mennesker er udstyret med en fortrængningsevne, som, kunne man sige, giver afkald på

afkaldet. Snarere end helt at opgive denne eller hin tilbøjelighed, foretrækker vi mennesker nemlig nu og da at fortrænge den fra bevidsthedens regime. Vi foretrækker den skyldfølelse og de symptomer, fortrængninger gestalter (Freud 1930: 498f).

Det er altså fortrængningsevnen, der belaster os. Jeg understreger *evnen* for at aflaste os for den forestilling om mental hygiejne, som altid har ledsaget psykoanalysen. Det vil sige idéen om, at psykoanalysen ikke helmer, før den sidste fortrængning er... fortrængt. Og – for at vende tilbage til Lacan og hans syvende seminar: Sproget bærer denne fortrængningsevne, thi: “Fortrængning opererer udelukkende på signifikanter” (Lacan 1986: 57).

Hermed er vi solidt placeret i det symbolske med den byrde, det medfører; en byrde, vi ikke slipper for, men som vi kan bære på mere eller mindre *kunsthærdig* vis – et ord jeg vælger med en vis omhu, da det synes at antcipere den vej, Lacan anviser os. Vi må *oppebære* den – et andet afgørende ord, selv hvis det fremstår som en pleonasme. “Under-bære” findes overraskende nok også i *Ordbog Over det Danske Sprog*, men det synes at betyde det samme – ligesom man i dag, uden at flytte så meget som en finger, kan holde hånden både over og under hinanden.

Oppe-bære siger jeg, fordi “oppe” introducerer det ord, der altid hives på banen i den sammenhæng: Sublimering. “Sublimare” betyder netop, om ikke bære, så løfte eller hæve. Der er altså en retning i sublimering, som nærmest er konserveret i oppe-bære: Hvordan man end bærer sin byrde, indebærer det, at man forhindrer den i at falde.

KULTURENS BEHAG

Freud færdiggør aldrig det værk om sublimering, som skulle have indgået i hans store metapsykologiske kanon, men det er påfaldende, at når han skal karakterisere denne kulturens, lad os sige “behag”, ofte gør det til et spørgsmål om aktiviteter, der vækker andres anerkendelse (Freud 1904-05: 78, 210).

Med denne karakteristik af kulturens behag kunne vi synes langt fra ubehagets fortrængningsmæssige dynamik. Det er imidlertid den afstand, Lacan tilbagelægger i sin udlægning af sublimering. Han definerer nemlig sublimering som det at løfte eller hæve objektet op til Tingens status – hvilket vil sige at tilskrive objektet den utilgængelighed, som ellers tilkommer Tingen.

Tingen, “das Ding”, er et greb, Lacan indfører om det

ur-fortrængte, om det der er hinsides betegnelse. (Lacan 1986: 67). Tingen forestilles at være bag vores repræsentationer, men i den forstand at det er det, forestillingerne er centreret omkring, det de netop prøver at genkalde sig. *Das Ding* er dét hinsides signifierne, som ønsket eller begæret kredser omkring, men netop aldrig kan nå, fordi det kun har signifier til rådighed.

Hermed sammentænkes ubehagets fortrængningsmæssige dynamik og behagets anerkendelsesorienterede økonomi, fordi Lacan netop begrundet det behag, som de forskellige sublimeringsformer skaber i deres håndtering af urfortrængningen.

Hvis denne Ding er Lacans bud på kulturens byrde, er etikken et bud på at løfte den. Lacans bestræbelser i syvende seminar er derfor at vise, hvordan den psykoanalytiske etik tager hånd om denne Ding – og frem for alt at finde en måde, hvorpå ønskets overskridende tendens, dets illusioner om at kunne nå *das Ding*, kan håndteres.

NÅR KUNSTEN STIGER

Lacan henter sin Ding fra Freud, men selvfølgelig også fra en anden herre ved navn Kant og fra en vis *Ding an Sich*. Lacan følger i sin forståelse heraf, til en vis grad, den neokantianske udlægning af *Ding an Sich* som et regulativt princip: det vil sige det, vi *endnu* ikke ved om objektet, men gerne ville vide; det, der er hinsides betegnelse, men i provisorisk forstand.

Det er videnskabens kæphest. Den, hvorpå videnskaben rider ud for at finde alle verdens heste. Vi er der ikke endnu, siger videnskaben, og hæver dermed undersøgelsesobjektet op på Tingens niveau. Hvis denne første store sublimeringsform, videnskaben, således *forkaster* Tingen, *forskubber* den anden store sublimeringsform, religionen, den til det hinsides (Lacan 1986: 157). Det religiøse ritual er koncentreret om dette “hinsides”, denne “Ting”, men uden at vi når den, hvilke løfter vi end gives.

Anderledes forholder det sig med den tredje store sublimeringsform, som Lacan nævner, kunsten. Kunsten har sin egen besynderlige måde, hvorpå den hæver objektet op, og det er uden tvivl det vanskeligste at følge i hele syvende seminar. Lacan synes at satse alt her, men det kan være vanskeligt at se, om det lykkes.

Det er måske knap så svært at se, *at* kunsten kan fremstille sine objekter som Ting, for eksempel i Lacans yndlingseksempel, den høviske kærlighedspoesi: altså det 12. århundredes pludselige besyngelse af den utilgængelige kvinde. Det er netop hendes *utilgænge-*

lighed, der betones og beviser, at kunsten måske har forstået et eller andet om Tingens utilgængelighed (Lacan 1986: 178).

Men *hvorfor* er kunsten i stand til at løfte kvinden til Tingens værdighed? Lacan nærmer sig det ved at sige, at kunsten betjener sig af det skønnes funktion – som netop er at lade noget ved *das Ding* skinne frem (Lacan 1986: 280). Det godes funktion – moralens fremgangsform – er ikke i stand hertil, fordi den kun kan operere på signifianternes niveau med sine evindelige forsøg på at fordele, administrere goderne. Filosofihistorien er et overflødhedshorn af forskellige fordelingsnøgler: efter nytte (utilitarisme), efter faste principper (deontologi), efter samtykke (kontraktualisme) etc.

Her bliver det tydeligt, hvordan etikken for Lacan helt må forlade dette gode, som han startede med at ville rede fra moralens klør. Det gode laver *love*: distributionslove. Denne praksis viser ingen refleksion over sit signifiantmæssige fundament. Pointen med det skønne, uanset om det er kvinden, katedralen, krukken, eller – syvende seminars kulmination – tragedien *Antigone*, skulle så være, at den netop kan kaste lys over fundamentet. Hvilket i så fald ville betyde, at vi, om end nok så kortvarigt, har flyttet os fra det.

Det bedste af Lacans eksempler herpå er efter min mening anamorfosen: Dette mærkelige billede, som først bliver et billede, idet iagttageren placerer sig rigtigt. Inden da er det blot et meningsløst virvar. Iagttageren véd dermed, at det “blot” er et billede. Det er et billede, der ikke afspejler nogen virkelighed (men blot ovennævnte virvar). Hvilket man selvfølgelig straks må glemme for at se. Men hvad man dermed i et glimt ser, er, at dette billede ikke afspejler noget, men ingenting, eller som Lacan kalder det her: *das Ding*.

Kunsten, synes Lacan at hævde, kan momentant give os signifianter løsrevet fra enhver betydning. Noget ved denne leg med signifianter, som netop kan fremstå *som* signifianter, beroliger vores ønske, siger Lacan. Hvilket næppe vil sige lulle i søvn, men snarere at give ro til at folde sig ud.

Men hvad har dette med psykoanalysen at bestille? Kan psykoanalysen tilegne sig denne skønhedens funktion? Kan den værne om *das Ding*?

Det kan den måske ved simpelthen at indtage denne Dings plads (hvilket heller ikke er så langt fra Lacans senere bemærkninger). Det vil i så fald sige klinisk såvel som teoretisk. Hvis den psykoanalytiske tænkning lever en som oftest perifer tilværelse – og ikke et ondt ord om periferier her – i den etablerede academia, ja

så er det velsagtens, fordi psykoanalytikerens må tage imod analysandens ord såvel som de teoretiske problemstillinger, som den, der frem for at opfylde diverse krav, må opretholde ønskerne heri.

Jeg, der skriver, må gøre det. Jeg siger ikke, at det lykkes for mig – men den der er nået så vidt som til at læse denne sætning, måske tilmed den der mere eller mindre tilfældigt slår ned på den, kan trods alt nok ikke sige sig helt fri.

Hvad har drevet dig så vidt?

DET ER SPØRGSMÅLET

Lacan slutter med et lidt andet spørgsmål, nemlig: Har du handlet i overensstemmelse med dit ønske? Det er ovenikøbet et spørgsmål, som det synes umuligt at svare på. For ønsket når aldrig i mål. Det når aldrig *das Ding*. Men at handle i overensstemmelse med sit ønske betyder måske snarere noget i retning af at følge det. Inklusiv at følge dets overskridende karakter, at opdage at det hviler på og lever af signifikanter. Det er dermed, som om spørgsmålet også vil have et svar på sin egen umulighed: Hvordan forholder du dig til denne Tingens gåde?

Spørgsmålet udfritter ikke bare tingenes tilstand, en afdækning af det forhåndenværende, men afkræver en stillingtagen. Det rydder en plads for et ønske. At alt muligt andet end ønsket så kan tage bolig der – krav, konstateringer og skuldertræk – forekommer mig at være en ganske almindelig klinisk og hverdagspatologisk erfaring. Hvem har ikke set sig nødsaget til, efter at have stillet nogen et spørgsmål og som svar fået den ene eller anden svada retur, at måtte forsvare sig med, at det jo bare var et spørgsmål?

Den slags forsvar er man selvfølgelig afskåret fra som analytiker. At tildække et spørgsmål med, at det bare er et spørgsmål, er at mystificere analytikerens ønske og bære ved til bålet af spekulationer om, hvad det mon er, analytikerens vil. Hvis psykoanalytikerens tale til tider forekommer gådefuld og ikke bare forvrøvet, er det fordi, den kan artikulere den gåde, analysanden befinder sig i, og ikke fordi der er noget, der skal holdes skjult.

Spørgsmålet kan bane vejen for, at et ønske træder frem. Det klarer det næppe alene, det kræver sikkert følgeskab af de konstateringer og befalinger, ja selv de udråb og tilråb, der kan opråbe ønsket. Hvis etikken er “hinsides påbuddet”, er det derfor snarere i betydningen hinsides enhver reduktion af etikken til love.

For man kan næppe nøjes med spørgsmålet, når psykoanaly-

sens etik er på færde. Men når den skal opsummeres, når den virkelig skal stå sin prøve, når analysanden afkræver analytikerens svar, hvad er da nærmere for hånden?

LITTERATUR

- Critchley, Simon: *Ethics, Politics, Subjectivity*. London/New York 1999
- Foucault, Michel: *Histoire de la sexualité 2: L'usage des plaisirs*. Paris 1984
- Freud, Sigmund: *Gesammelte Werke V*. Frankfurt am Main 1904-05
- Freud, Sigmund: "Das Unbehagen in der Kultur" i *Gesammelte Werke XIV*. Frankfurt am Main 1930
- Kesel, Marc De: *Eros and Ethics*. New York 2009
- Lacan, Jacques: *Séminaire VII: L'éthique de la psychanalyse*. Paris 1986 (1958-59)
- Zupančič, Alenka: *Ethics of the Real: Kant, Lacan*. London/New York 2000